

אנליזה נומרית: מצגת מלווה #5

שיטות איטרטביות לפתרון מערכת משוואות

חלק 1:

1. הקדמה: מודל כללי של שיטה איטרטיבית לפתרון מערכת משוואות לינאריות
2. שיטת יעקובי
3. שיטת גאוס-זיידל

מהי שיטה איטרטיבית?

□ בעיקרה שיטה איטרטיבית היא תהליך של שימוש חוזר ונשנה בנוסחה מתמטית לצורך קבלת תיקון לפתרון מקורב (כלומר לשפר את מידת הקירוב).

□ בחישוב איטרטיבי אנו מתחילים תמיד מקירוב התחלתי כלשהו x_0 , ובונים סדרת קירובים $x_0, x_1, x_2, \dots$.

□ מעוניינים לבנות סדרת קירובים כזו שעבורה עם כל איטרציה ואיטרציה משפרים את הקירוב. כלומר אנו מעוניינים שסדרת הקירובים $\{x_k\}_{k \geq 0}$ תתכנס לפתרון האמיתי של הבעיה.

□ במהלך החישובים משתמשים בקירובים הקודמים (לרוב בקירוב האחרון) וממשיכים באיטרציות עד להשגת הקירוב בדיוק הרצוי, שאותו הכתבנו מראש.

□ ניתן להסתמך על ידיעותינו בנושא סדרות וגבולות כדי לקבוע אם הסדרה שנוצרה מתכנסת אם לאו.

שיטות איטרטיביות – הרעיון המרכזי

נתונה מערכת משוואות $(1) \quad Ax = b$

שלב ראשון: נעביר את המערכת למערכת שקולה מהצורה $(2) \quad x = Bx + c$

שלב שני: באמצעות הייצוג (2) נגדיר תהליך איטרטיבי:

$$(3) \quad x^{(m+1)} = B \cdot x^{(m)} + c, \quad m = 0, 1, 2, \dots$$

שלב שלישי: עבור בחירה של וקטור התחלתי $x^{(0)} = (x_1^0, x_2^0, \dots, x_n^0)$

הנוסחה האיטרטיבית (3) מאפשרת לחשב סדרת וקטורים $\{x^{(m)}\}_{m=1}^{\infty}$

כאשר בכל שלב m הווקטור המקורב $x^{(m)}$ מחושב על סמך תוצאות

הווקטור המקורב בשלב קודם שהוא השלב $m - 1$:

$$\begin{cases} x^{(1)} = Bx^{(0)} + c \\ x^{(2)} = Bx^{(1)} + c \\ \vdots \\ x^{(m)} = Bx^{(m-1)} + c \\ \vdots \end{cases}$$

שיטות איטרטיביות – התכנסות לפתרון

כזכור: בבסיס המודל שהוצג אנו עוברים ממערכת נתונה $Ax = b$ למערכת

שקולה $x = Bx + c$ אשר מאפשרת הגדרת תהליך איטרטיבי

$$x^{(m)} = Bx^{(m-1)} + c, \quad m = 1, 2, 3, \dots$$

באמצעות בחירת וקטור אתחול ראשוני $x^{(0)}$ מקבלים סדרת קירובים $\{x^{(m)}\}_{m=0}^{\infty}$

עאלות אהשה ודיון אתידי:

☐ האם סדרת הקירובים $\{x^{(m)}\}_{m=0}^{\infty}$ מתכנסת?

☐ אם כן, האם התכנסות היא לפתרון המדויק של המערכת?

☐ אם כן, במה תלויה ההתכנסות? בפרט:

▪ כיצד הגדרת המטריצה B והווקטור c במעבר משפיעה על ההתכנסות?

▪ כיצד בחירת וקטור האתחול $x^{(0)}$ משפיעה על ההתכנסות?

בפרקטיקה, גם אם יש התכנסות לפתרון המדויק של הממ"ל אנו לא יכולים לחשב סדרה אינסופית אלא מחשבים את אברי הסדרה על לקבלת רמת הדיוק הנדרשת

נורמה 2 ונורמה ∞ במרחב $V = \mathbb{R}^n$

הגדרות: יהי $v = (v_1, v_2, \dots, v_n)^t \in \mathbb{R}^n$ כאשר $v_i \in \mathbb{R}, i = 1, 2, \dots, n$

(1) נורמה אינסופית:

$$\|v\|_{\infty} = \max_{1 \leq i \leq n} |v_i|$$

(2) נורמה 2 (נורמה אוקלידית):

$$\|v\|_2 = \left(\sum_{i=1}^n v_i^2 \right)^{1/2}$$

הנורמה המושרית ב- $\mathbb{R}^n$
לפי מ"פ אוקלידית

דוגמא: עבור $v = (2, 1, -3)^t$ מתקיים

$$\|v\|_2 = \sqrt{2^2 + 1^2 + (-3)^2} = \sqrt{14}$$

$$\|v\|_{\infty} = \max \{|2|, |1|, |-3|\} = 3$$

שיטות איטרטיביות – מתי עוצרים?

מתי עוצרים? שגיאה מוחלטת/יחסית

עוצרים את התהליך האיטרטיבי כאשר הגענו למידת הדיוק המוגדרת.
כלומר, לכל מידת דיוק מבוקשת (או אפשרית) ε נעצור כאשר מתקיים:

$$\|x^{(m+1)} - x^{(m)}\| < \varepsilon$$

אם נתייחס לנורמה ∞ (קל יותר לחשב...) הרי שתנאי העצירה לפי שגיאה

מוחלטת הוא:

$$\|x^{(m+1)} - x^{(m)}\|_{\infty} = \max_{1 \leq i \leq n} |x_i^{(m+1)} - x_i^{(m)}| < \varepsilon$$

$$\frac{\|x^{(m+1)} - x^{(m)}\|_{\infty}}{\|x^{(m)}\|_{\infty}} < \varepsilon$$

תנאי עצירה לפי שגיאה יחסית:

שיטות איטרטיבית: הדגמת הרעיון

נתייחס למערכת המשוואות

$$\begin{pmatrix} 10 & 1 & 1 \\ 1 & 10 & 1 \\ 1 & 1 & 10 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 12 \\ 12 \\ 12 \end{pmatrix}$$

הפתרון המדויק של מערכת זו הנו הווקטור

$$\cdot \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 \\ 1 \\ 1 \end{pmatrix}$$

הדגמת הרעיון, המשך

הצגה שקולה של המערכת המתקבלת ע"י חילוף המשתנה x_i במשוואה ה- i ית הנה:

$$(*) \quad \begin{cases} x_1 = -0.1x_2 - 0.1x_3 + 1.2 \\ x_2 = -0.1x_1 - 0.1x_3 + 1.2 \\ x_3 = -0.1x_1 - 0.1x_2 + 1.2 \end{cases}$$

או בלשון מטריציונית שקולה:

$$\underbrace{\begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{pmatrix}}_x = \underbrace{\begin{pmatrix} 0 & -0.1 & -0.1 \\ -0.1 & 0 & -0.1 \\ -0.1 & -0.1 & 0 \end{pmatrix}}_B \cdot \underbrace{\begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{pmatrix}}_x + \underbrace{\begin{pmatrix} 1.2 \\ 1.2 \\ 1.2 \end{pmatrix}}_c$$

הדגמת הרעיון: שיטת יעקובי

ע"י הוספת אינדקס עליון מתאים במערכת המשוואות (*) תתקבלנה הנוסחאות האיטרטיביות הבאות, המתאימות לשיטת יעקובי:

$$x_1^{(m)} = -0.1x_2^{(m-1)} - 0.1x_3^{(m-1)} + 1.2$$

$$x_2^{(m)} = -0.1x_1^{(m-1)} - 0.1x_3^{(m-1)} + 1.2$$

$$x_3^{(m)} = -0.1x_1^{(m-1)} - 0.1x_2^{(m-1)} + 1.2$$

הדגמת הרעיון: שיטת יעקובי, המשך

נבחר וקטור התחלתי שרירותי $x^{(0)} = (x_1^{(0)}, x_2^{(0)}, x_3^{(0)}) = (0, 0, 0)$
 נחשב מספר איטרציות בשיטת יעקובי ונקבל:

m	$x_1^{(m)}$	$x_2^{(m)}$	$x_3^{(m)}$	$\ x^{(m+1)} - x^{(m)}\ _\infty$
0 תנאי התחלה	0	0	0	
1	1.2	1.2	1.2	1.2
2	0.96	0.96	0.96	0.24
3	1.008	1.008	1.008	0.048
4	0.9984	0.9984	0.9984	0.0096
5	1.00032	1.00032	1.00032	0.00192
6	0.999936	0.999936	0.999936	0.000384

אם נתבונן בסדרת הערכים האיטרטיביים המקורבים הרי שניתן
 להסיק כי התהליך מתכנס די מהר לפתרון המדויק $x = (1, 1, 1)$.

שיטת גאוס-זיידל-הקדמה

אם נעקוב אחר התהליך האיטרטיבי של שיטת יעקובי, נוכל להבחין בכך ש-

□ חישוב $x_2^{(m)}$ נעשה בעזרת $x_1^{(m-1)}$, $x_3^{(m-1)}$ למרות ש- $x_1^{(m)}$

כבר עומד לרשותנו מהחישוב בצעד הקודם.

□ כמו כן חישוב $x_3^{(m)}$ נעשה בעזרת $x_1^{(m-1)}$, $x_2^{(m-1)}$ למרות ש- $x_1^{(m)}$, $x_2^{(m)}$

כבר חושבו בשלב זה.

□ בדרך כלל הערכים החדשים $x_k^{(m)}$ הם קירובים טובים יותר מהערכים הישנים $x_k^{(m-1)}$.

□ לכן אם נשתמש תוך כדי השלב האיטרטיבי (ולא רק בשלב הבא) בתוצאות האפשריות של האיטרציה הנוכחית, נצפה שקצב ההתכנסות היה מהיר יותר.

שיטה זו, לבניית הנוסחאות האיטרטיביות, נקראת שיטת גאוס זיידל שבה בניגוד לשיטת יעקובי, משתמשים באינפורמציה המעודכנת ביותר העומדת לרשותנו.

הדגמת הרעיון: שיטת גאוס- זיידל

אם ניישם את הרעיון הנ"ל ונשתמש כל פעם בתוצאות האיטרציה האחרונה, במערכת המשוואות (*) תתקבלנה הנוסחאות האיטרטיביות הבאות, המתאימות לשיטת גאוס זיידל:

$$\begin{aligned}x_1^{(m)} &= -0.1x_2^{(m-1)} - 0.1x_3^{(m-1)} + 1.2 \\x_2^{(m)} &= -0.1x_1^{(m)} - 0.1x_3^{(m-1)} + 1.2 \\x_3^{(m)} &= -0.1x_1^{(m)} - 0.1x_2^{(m)} + 1.2\end{aligned}$$

הדגמת הרעיון: שיטת גאוס- זיידל, המשך

נבחר את אותו וקטור התחלתי שרירותי שבחרנו קודם $x^{(0)} = (0,0,0)$
נחשב מספר איטרציות בשיטת גאוס-זיידל ונקבל:

m	$x_1^{(m)}$	$x_2^{(m)}$	$x_3^{(m)}$	$\ x^{(m+1)} - x^{(m)}\ _\infty$
0 תנאי התחלה	0	0	0	
1	1.2	1.08	0.972	1.2
2	0.9948	1.00332	1.000188	0.2502
3	0.9996492	1.0000163	1.0000335	0.0048492
4	0.999995	0.9999971	1.0000008	0.0003008

אם נתבונן בסדרת הערכים האיטרטיביים המקורבים הרי שניתן להסיק כי גם תהליך זה מתכנס לפתרון המדויק $x = (1,1,1)$ ועושה רושם שאף במספר איטרציות קטן יותר. (דורש הוכחה פורמלית)

לסיכום: שיטות איטרטיביות - הרעיון המרכזי

בבסיס השיטות האיטרטיביות

□ עוברים ממערכת נתונה $Ax = b$ למערכת שקולה $x = Bx + c$

□ המערכת השקולה מאפשרת לנו להגדיר תהליך איטרטיבי

$$x^{(m)} = Bx^{(m-1)} + c, \quad m = 1, 2, 3, \dots$$

□ עבור וקטור אתחול ראשוני $x^{(0)}$ נקבל סדרת קירובים $\{x^{(m)}\}_{m=0}^{\infty}$

□ בתנאים מסוימים, מובטחת התכנסות של סדרת הקירובים לפתרון המדויק של המערכת x

$$\lim_{m \rightarrow \infty} x^{(m)} = x$$

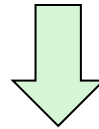
שיטות שונות המיישמות עיקרון זה (יעקובי/גאוס זיידל) נבדלות זו מזו בהגדרת מטריצת האיטרציה B ווקטור האיברים החופשיים c במערכת המשוואות השקולה $x = Bx + c$.

שיטת יעקובי ושיטת גאוס-זיידל:

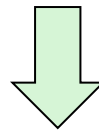
נוסחאות איטרטביות כלליות

המערכת $Ax = b$ (1) ניתנת להצגה השקולה הבאה:

$$\sum_{j=1}^n a_{ij}x_j = b_i, \quad i=1,2,\dots,n$$

$$a_{ii}x_i = -\sum_{\substack{j=1 \\ j \neq i}}^n a_{ij}x_j + b_i, \quad i=1,2,\dots,n$$

$$x_i \stackrel{a_{ii} \neq 0}{=} \frac{1}{a_{ii}} \left(-\sum_{\substack{j=1 \\ j \neq i}}^n a_{ij}x_j + b_i \right), \quad i=1,2,\dots,n$$

נוסחאות איטרטיביות, המשך

נוסחאות איטרטיביות - שיטת יעקובי:

$$x_i^{(m+1)} = \frac{1}{a_{ii}} \cdot \left(b_i - \sum_{\substack{j=1 \\ j \neq i}}^n a_{ij} \cdot x_j^{(m)} \right), i = 1, 2, \dots, n$$
$$m = 0, 1, 2, \dots$$

נוסחאות איטרטיביות - שיטת גאוס-זיידל:

$$x_i^{(m+1)} = \frac{1}{a_{ii}} \cdot \left(b_i - \sum_{j=1}^{i-1} a_{ij} \cdot x_j^{(m+1)} - \sum_{j=i+1}^n a_{ij} \cdot x_j^{(m)} \right), i = 1, 2, \dots, n$$
$$m = 0, 1, 2, \dots$$

ייצוג מטריציוני של השיטות

האיטרטיביות

בהינתן מערכת משוואות

$$Ax = b \Rightarrow \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \cdots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & a_{n2} & \cdots & a_{nn} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \vdots \\ x_n \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} b_1 \\ b_2 \\ \vdots \\ b_n \end{pmatrix}$$

ייצוג מטריציוני של שיטת יעקובי, המשך

מטריצת המקדמים A ניתנת לפירוק הבא $A = L + D + U$

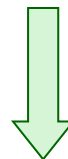
$$A = \underbrace{\begin{pmatrix} 0 & 0 & \cdots & 0 \\ a_{21} & 0 & \cdots & 0 \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & a_{n2} & \cdots & 0 \end{pmatrix}}_L + \underbrace{\begin{pmatrix} a_{11} & 0 & \cdots & 0 \\ 0 & a_{22} & \cdots & 0 \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 0 & 0 & \cdots & a_{nn} \end{pmatrix}}_D + \underbrace{\begin{pmatrix} 0 & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ 0 & 0 & \cdots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ 0 & 0 & \cdots & 0 \end{pmatrix}}_U$$

אברי A מעל האלכסון   אברי האלכסון של A אברי A מתחת לאלכסון

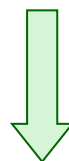
ייצוג מטריציוני של שיטת יעקובי

מהפירוק $A = L + D + U$ נוכל להסיק כי:

$$Ax = b \Leftrightarrow (L + D + U)x = b$$

$$Dx = -(L + U)x + b$$

$$x = \underbrace{-D^{-1}(L + U)x}_{Bx} + \underbrace{D^{-1}b}_c$$

ייצוג מטריציוני של שיטת יעקובי, המשך

התבנית האיטרטיבית המטריציונית המתאימה לשיטת יעקובי:

$$x^{(m)} = -D^{-1}(L+U)x^{(m-1)} + D^{-1}b$$

המטריצה $B_J = -D^{-1}(L+U)$ נקראת מטריצת האיטרציה של שיטת יעקובי.

ייצוג מטריציוני של וקטור הערכים החופשיים במערכת השקולה הוא:

$$c_J = D^{-1} \cdot b$$

שיטת יעקובי - הצגה מטריציונית

באופן מפורש, בשיטת יעקובי מקבלים מערכת שקולה מהצורה

$$\underbrace{\begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \vdots \\ \vdots \\ x_n \end{pmatrix}}_x = - \underbrace{\begin{pmatrix} 0 & \frac{a_{12}}{a_{11}} & \frac{a_{13}}{a_{11}} & \dots & \frac{a_{1n}}{a_{11}} \\ \frac{a_{21}}{a_{22}} & 0 & \frac{a_{23}}{a_{22}} & \dots & \frac{a_{2n}}{a_{22}} \\ a_{22} & \vdots & a_{22} & \ddots & \vdots \\ \frac{a_{n1}}{a_{nn}} & \frac{a_{n2}}{a_{nn}} & \frac{a_{n3}}{a_{nn}} & \dots & 0 \\ a_{nn} & a_{nn} & a_{nn} & & \end{pmatrix}}_{B_J} \cdot \underbrace{\begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \vdots \\ \vdots \\ x_n \end{pmatrix}}_x + \underbrace{\begin{pmatrix} \frac{b_1}{a_{11}} \\ \frac{b_2}{a_{22}} \\ \vdots \\ \frac{b_n}{a_{nn}} \end{pmatrix}}_{c_J}$$

מטריצת האיטרציה של שיטת יעקובי: דוגמא

$$\underbrace{\begin{pmatrix} 2 & -1 & 0 \\ -1 & 2 & -1 \\ 0 & -1 & 2 \end{pmatrix}}_A \underbrace{\begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{pmatrix}}_x = \underbrace{\begin{pmatrix} 2 \\ -4 \\ 1 \end{pmatrix}}_b \quad \text{עבור המערכת}$$

מטריצת האיטרציה בשיטת יעקובי היא:

$$B_J = \begin{pmatrix} 0 & 0.5 & 0 \\ 0.5 & 0 & 0.5 \\ 0 & 0.5 & 0 \end{pmatrix}$$

$$c_J = \begin{pmatrix} 1 \\ -2 \\ 0.5 \end{pmatrix} \quad \text{וקטור האיברים החופשיים בשיטת יעקובי הוא:}$$

ייצוג מטריציוני של שיטת גאוס-זיידל

עבור שיטת גאוס-זיידל, נוכל לקבל ע"י הפירוק $A = L + D + U$:

$$Ax = b \Leftrightarrow (L + D + U)x = b$$

$$Dx = b - Ux - Lx$$

התבנית האיטרטיבית המטריציונית המתאימה לשיטת גאוס-זיידל:

$$Dx^{(m)} = b - Ux^{(m-1)} - Lx^{(m)}$$

$$(L + D)x^{(m)} = b - Ux^{(m-1)}$$

ייצוג מטריציוני של שיטת גאוס-זיידל, המשך

הצגה שקולה לתבנית האיטרטיבית המטריציונית המתאימה לשיטת גאוס-זיידל:

$$x^{(m)} = -(L + D)^{-1} U \cdot x^{(m-1)} + (L + D)^{-1} \cdot b$$

המטריצה $B_{GZ} = -(L + D)^{-1} U$ נקראת מטריצת האיטרציה של שיטת גאוס-זיידל.

ייצוג מטריציוני של וקטור הערכים החופשיים במערכת השקולה הוא:

$$c_{GZ} = (L + D)^{-1} \cdot b$$

ייצוג מטריציוני של השיטות: דוגמא

$$A = \begin{pmatrix} 2 & -1 & 0 \\ -1 & 2 & -1 \\ 0 & -1 & 2 \end{pmatrix} \quad \text{עבור מערכת } Ax=b \text{ עם מטריצת מקדמים}$$

$$\underbrace{\begin{pmatrix} 2 & -1 & 0 \\ -1 & 2 & -1 \\ 0 & -1 & 2 \end{pmatrix}}_A = \underbrace{\begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ -1 & 0 & 0 \\ 0 & -1 & 0 \end{pmatrix}}_L + \underbrace{\begin{pmatrix} 2 & 0 & 0 \\ 0 & 2 & 0 \\ 0 & 0 & 2 \end{pmatrix}}_D + \underbrace{\begin{pmatrix} 0 & -1 & 0 \\ 0 & 0 & -1 \\ 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}}_U$$

$$B_J = -D^{-1} \cdot (L + U)$$

$$B_{GZ} = -(L + D)^{-1} \cdot U$$

נחשב לפי הנוסחאות:

מטריצת האיטרציה של שיטת יעקובי: דוגמא

$$A = \begin{pmatrix} 2 & -1 & 0 \\ -1 & 2 & -1 \\ 0 & -1 & 2 \end{pmatrix} \quad \text{עבור מערכת } Ax=b \text{ עם מטריצת מקדמים}$$

מטריצת האיטרציה בשיטת יעקובי היא:

$$\begin{aligned} B_J = -D^{-1}(L+U) &= -\underbrace{\begin{pmatrix} 2 & 0 & 0 \\ 0 & 2 & 0 \\ 0 & 0 & 2 \end{pmatrix}^{-1}}_D \cdot \underbrace{\begin{pmatrix} 0 & -1 & 0 \\ -1 & 0 & -1 \\ 0 & -1 & 0 \end{pmatrix}}_{L+U} \\ &= -\begin{pmatrix} 0.5 & 0 & 0 \\ 0 & 0.5 & 0 \\ 0 & 0 & 0.5 \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} 0 & -1 & 0 \\ -1 & 0 & -1 \\ 0 & -1 & 0 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0 & 0.5 & 0 \\ 0.5 & 0 & 0.5 \\ 0 & 0.5 & 0 \end{pmatrix} \end{aligned}$$

מטריצת האיטרציה של שיטת G-Z : דוגמא

$$A = \begin{pmatrix} 2 & -1 & 0 \\ -1 & 2 & -1 \\ 0 & -1 & 2 \end{pmatrix} \text{ עבור מערכת } Ax=b \text{ עם מטריצת מקדמים}$$

מטריצת האיטרציה בשיטת גאוס-זיידל היא:

$$\begin{aligned} B_{GZ} &= -(L+D)^{-1}U = -\underbrace{\begin{pmatrix} 2 & 0 & 0 \\ -1 & 2 & 0 \\ 0 & -1 & 2 \end{pmatrix}^{-1}}_{L+D} \cdot \underbrace{\begin{pmatrix} 0 & -1 & 0 \\ 0 & 0 & -1 \\ 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}}_U \\ &= -\begin{pmatrix} 0.5 & 0 & 0 \\ 0.25 & 0.5 & 0 \\ 0.125 & 0.25 & 0.5 \end{pmatrix} \cdot \begin{pmatrix} 0 & -1 & 0 \\ 0 & 0 & -1 \\ 0 & 0 & 0 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0 & 0.5 & 0 \\ 0 & 0.25 & 0.5 \\ 0 & 0.125 & 0.25 \end{pmatrix} \end{aligned}$$

מציאת B_J ו- B_{GZ} באמצעות Matlab

עבור מערכת $Ax=b$ עם מטריצת מקדמים A :

$$D=\text{diag}(\text{diag}(A))$$

□ הגדרת D :

$\text{diag}(A)$ יוצר וקטור שמורכב מאברי האלכסון של A
 $\text{diag}(\text{diag}(A))$ יוצר מטריצה אלכסונית שאיבר האלכסון שלהם הם אברי $\text{diag}(A)$

```
>> A=[2 -1 0;-1 2 -1;0 -1 2];
```

```
>> D=diag(diag(A))
```

D =

2	0	0
0	2	0
0	0	2

מציאת B_J ו- B_{GZ} באמצעות Matlab

עבור מערכת $Ax=b$ עם מטריצת מקדמים A :

$$L = \text{tril}(A) - D$$

□ הגדרת L :

$\text{tril}(A)$ מטריצה הכוללת את אברי האלכסון של A ומה שמתחתיו

```
>> A=[2 -1 0;-1 2 -1;0 -1 2];  
>> tril(A)
```

ans =

2	0	0
-1	2	0
0	-1	2

```
>> A=[2 -1 0;-1 2 -1;0 -1 2];  
>> D=diag(diag(A));  
>> L=tril(A)-D
```

L =

0	0	0
-1	0	0
0	-1	0

מציאת B_J ו- B_{GZ} באמצעות Matlab

עבור מערכת $Ax=b$ עם מטריצת מקדמים A :

$$U = \text{triu}(A) - D$$

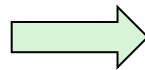
□ הגדרת U :

$\text{triu}(A)$ מטריצה הכוללת את אברי האלכסון של A ומה שמעליו

```
>> A=[2 -1 0;-1 2 -1;0 -1 2];  
>> triu(A)
```

ans =

2	-1	0
0	2	-1
0	0	2


```
>> A=[2 -1 0;-1 2 -1;0 -1 2];  
>> D=diag(diag(A));  
>> U=triu(A)-D
```

U =

0	-1	0
0	0	-1
0	0	0

מציאת B_J באמצעות Matlab

עבור מערכת $Ax=b$ עם מטריצת מקדמים A :

$$B_J = -\text{inv}(D) * (L+U) \quad \square \text{ הגדרת } B_J$$

```
>> A=[2 -1 0;-1 2 -1;0 -1 2];  
>> D=diag(diag(A));  
>> L=tril(A)-D;  
>> U=triu(A)-D;  
>> BJ=-inv(D)*(L+U)  
  
BJ =  
  
         0         0.5000         0  
    0.5000         0         0.5000  
         0         0.5000         0
```

מציאת B_{GZ} באמצעות Matlab

עבור מערכת $Ax=b$ עם מטריצת מקדמים A :

□ הגדרת B_{GZ} : $B_{GZ} = -\text{inv}(D+L)*U$

```
>> A=[2 -1 0;-1 2 -1;0 -1 2];  
D=diag(diag(A));  
L=tril(A)-D;  
U=triu(A)-D;  
BGZ=-inv(D+L)*U  
  
BGZ =  
  
0    0.5000    0  
0    0.2500    0.5000  
0    0.1250    0.2500
```


אנליזה נומרית מתקדמת : מצגת מלווה #5

שיטות איטרטיביות לפתרון מערכת משוואות

חלק 2:

תנאים להתכנסות שיטה איטרטיבית לפתרון מערכת
משוואות לינאריות

מטריצה בעלת אלכסון שולט לחלוטין

Strictly Row Diagonal Dominant Matrix (SRDD)

הגדרה: מטריצה A נקראת בעלת אלכסון שולט לחלוטין SRDD

$$|a_{ii}| > \sum_{\substack{j=1 \\ j \neq i}}^n |a_{ij}| \quad \forall i = 1, 2, \dots, n$$

אם מתקיים

$$A = \begin{pmatrix} -5 & 1 & 4 \\ 2 & 6 & -5 \\ 1 & 2 & -7 \end{pmatrix}$$

מטריצה שאיננה SRDD

$$A = \begin{pmatrix} -5 & 1 & 2 \\ 2 & 8 & -5 \\ 1 & 2 & -7 \end{pmatrix}$$

למשל

מטריצה SRDD

תנאי מספיק להתכנסות שיטת יעקובי

ושיטת גאוס זיידל

טענה אם מטריצה A היא בעלת אלכסון שולט לחלוטין (SRDD) אז

התהליך האיטרטיבי של שיטות יעקובי / שיטת גאוס - זיידל למערכת $Ax=b$ יתכנס עבור כל בחירה של וקטור התחלתי $x^{(0)} = (x_1^{(0)}, x_2^{(0)}, \dots, x_n^{(0)})^t$.

תנאי מספיק להתכנסות השיטות של יעקובי

ושל גאוס זיידל, דוגמא

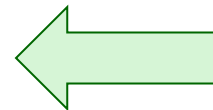
נתבונן במערכת:

$$\begin{pmatrix} 10 & 1 & 1 \\ 1 & 10 & 1 \\ 1 & 1 & 10 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 12 \\ 12 \\ 12 \end{pmatrix}$$

 A

למטריצה יש אלכסון שולט לחלוטין, $(10 > 1+1)$

לכן השיטות יעקובי וגאוס-זיידל יתכנסו
לכל וקטור התחלתי

מקרה כללי: התכנסות שיטות איטרטיביות

ראינו כי בבסיס השיטות האיטרטיביות, אנו עוברים ממערכת $Ax=b$ למערכת שקולה $x=Bx+c$ המאפשרת לנו להגדיר תהליך איטרטיבי

$$x^{(m)} = Bx^{(m-1)} + c \quad m=1,2,\dots$$

הצגנו קודם את השאלה:

האם סדרת הווקטורים $x^{(m)}$, $m=1,2,\dots$ מתכנסת לפתרון המדויק של המערכת $Ax=b$ ואם כן במה זה תלוי?

נראה כעת כי הגורם המשפיע על התכנסות השיטה האיטרטיבית לפתרון של המערכת הוא מיקום הערכים העצמיים של מטריצת האיטרציה B ביחס למעגל היחידה.

הגדרה: רדיוס ספקטרלי של מטריצה

נזכיר כי הע"ע של B הם שורשי הפולינום האופייני $P_B(\lambda) = |B - \lambda I|$.

לפי המשפט היסודי של האלגברה, למטריצה B מסדר n יש בדיוק n ע"ע מעל שדה המרוכבים $\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n$.

הרדיוס הספקטרי של המטריצה B מסומן ב- $\rho(B)$ ומוגדר ע"י

$$\rho(B) = \max_{1 \leq i \leq n} |\lambda_i|$$

הרדיוס הספקטרי $\rho(B)$ מגדיר למעשה את הרדיוס של המעגל הקנוני שבתוכו נמצאים כל הע"ע של המטריצה B .

רדיוס ספקטרלי : דוגמא

נחשב רדיוס ספקטרלי של המטריצה

$$A = \begin{pmatrix} 0 & -2 & 2 \\ 0 & 2 & -3 \\ 0 & 0 & 2 \end{pmatrix}$$

נחשב ע"ע:

$$\Delta_A(\lambda) = |A - \lambda I| \Leftrightarrow \begin{vmatrix} -\lambda & -2 & 2 \\ 0 & 2-\lambda & -3 \\ 0 & 0 & 2-\lambda \end{vmatrix} = 0 \Leftrightarrow \lambda \cdot (2-\lambda)^2 = 0$$
$$\Leftrightarrow \lambda_1 = 0, \lambda_{2/3} = 2$$

$$\rightarrow \rho(A) = \max_{1 \leq i \leq 3} |\lambda_i| = 2$$

חישוב ערכים עצמיים ורדיוס

ספקטרלי ב-matlab

```
>> A=[0 -2 2;0 2 -3;0 0 2];  
>> azmi=eig(A)  
  
azmi =  
  
    0  
    2  
    2
```

```
>> A=[0 -2 2;0 2 -3;0 0 2];  
>> ro=norm(eig(A),inf)  
  
ro =  
  
    2
```


משפט ההתכנסות של השיטות האיטרטיביות

נתונה המערכת $x=Bx+c$ ויהי $x^{(0)}$ וקטור התחלתי שרירותי.

אזי סדרת הקירובים $x^{(m)}$ המתקבלת ע"י השיטה האיטרטיבית

$$x^{(m)} = Bx^{(m-1)} + c \quad m=1,2,\dots$$

מתכנסת לפתרון המדויק x של המערכת אם ורק אם $\rho(B) < 1$
(כלומר, כל הערכים העצמיים של B נמצאים בתוך מעגל היחידה)

למה עזר להוכחה: לכל מטריצה B מתקיים

$$\rho(B) < 1 \iff B^m \xrightarrow{m \rightarrow \infty} (0)$$

הוכחת משפט ההתכנסות של השיטות האיטרטיביות

נתונה המערכת $x=Bx+c$ שהפתרון שלה הוא x וסדרת הקירובים $x^{(m)}$ המתקבלת ע"י השיטה האיטרטיבית $x^{(m)}=Bx^{(m-1)}+c \quad m=1,2,\dots$

נגדיר את השגיאה בכל שלב איטרטיבי: $e^{(m)}=x-x^{(m)}$

$$\underbrace{x-x^{(m)}}_{e^{(m)}} = (Bx+c) - (Bx^{(m-1)}+c) = B \underbrace{(x-x^{(m-1)})}_{e^{(m-1)}}$$

כלומר קבלנו קשר בין שגיאות עוקבות בתהליך האיטרטיבי: $e^{(m)} = B \cdot e^{(m-1)}$

ניתוח רקורסיבי של שגיאת הקירוב באיטרציה m :

$$e^{(m)} = B \cdot e^{(m-1)} = B^2 \cdot e^{(m-2)} = B^3 \cdot e^{(m-3)} = \dots = B^m \cdot e^{(0)}$$

כלומר קבלנו קשר בין השגיאה בשלב m לבין השגיאה ההתחלתית $e^{(m)} = B^m \cdot e^{(0)}$

$$\lim_{m \rightarrow \infty} e^{(m)} = 0 \Leftrightarrow \lim_{m \rightarrow \infty} (B^m \cdot e^{(0)}) = 0 \Leftrightarrow \left(\lim_{m \rightarrow \infty} (B^m) \right) \cdot e^{(0)} = 0 \quad \text{מכאן:}$$

$$\Leftrightarrow \lim_{m \rightarrow \infty} (B^m) = 0 \Leftrightarrow \rho(B) < 1$$

טענת עזר

תנאי הכרחי ומספיק - דוגמא

$$A = \begin{pmatrix} 2 & -1 & 0 \\ -1 & 2 & -1 \\ 0 & -1 & 2 \end{pmatrix} \quad \text{נתונה מערכת } Ax=b \text{ עם מטריצת המקדמים}$$

א. האם שיטת יעקובי איטרטיבית תתכנס במקרה זה?

ב. האם שיטת גאוס זיידל תתכנס במקרה זה?

שיטת יעקובי: תנאי הכרחי ומספיק – דוגמא

$$A = \begin{pmatrix} 2 & -1 & 0 \\ -1 & 2 & -1 \\ 0 & -1 & 2 \end{pmatrix} \quad \text{עבור מערכת } Ax=b \text{ עם מטריצת מקדמים}$$

$$B_J = \begin{pmatrix} 0 & 0.5 & 0 \\ 0.5 & 0 & 0.5 \\ 0 & 0.5 & 0 \end{pmatrix} \quad \text{ראינו כי מטריצת האיטרציה בשיטת יעקובי היא:}$$

$$\text{ערכים עצמיים של } B_J \text{ הם: } \lambda_1 = 0, \lambda_{2/3} = \pm \frac{\sqrt{2}}{2}$$

$$\rightarrow \rho(B_J) = \max_{1 \leq i \leq 3} |\lambda_i| = \frac{\sqrt{2}}{2} < 1 \quad \text{הרדיוס הספקטרלי הוא:}$$

מסקנה: שיטת יעקובי מתכנסת במקרה זה

שיטת גאוס-זיידל תנאי הכרחי ומספיק - דוגמא

$$A = \begin{pmatrix} 2 & -1 & 0 \\ -1 & 2 & -1 \\ 0 & -1 & 2 \end{pmatrix} \quad \text{עבור מערכת } Ax=b \text{ עם מטריצת מקדמים}$$

$$B_{GZ} = \begin{pmatrix} 0 & 0.5 & 0 \\ 0 & 0.25 & 0.5 \\ 0 & 0.125 & 0.25 \end{pmatrix} \quad \text{מטריצת האיטרציה בשיטת גאוס-זיידל היא:}$$

$$\lambda_1 = \frac{1}{2}, \lambda_{2/3} = 0 \quad \text{ערכים עצמיים של } B_{GZ} \text{ הם:}$$

$$\rightarrow \rho(B_{GZ}) = \max_{1 \leq i \leq 3} |\lambda_i| = \frac{1}{2} < 1 \quad \text{הרדיוס הספקטלי הוא:}$$

מסקנה: שיטת גאוס זיידל מתכנסת במקרה זה

נורמה 2 ונורמה ∞ במרחב $V = \mathbb{R}^{n \times n}$

הגדרות: תהי $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$

(1) נורמה אינסוף:

$$\|A\|_{\infty} = \max_{1 \leq i \leq n} \sum_{j=1}^n |a_{ij}|$$

(2) נורמה 2 (נורמה אוקלידית):

$$\|A\|_2 = \sqrt{\lambda_{\max}(A^T A)}$$

דוגמא: עבור $A = \begin{pmatrix} -1 & 2 \\ 1 & 3 \end{pmatrix}$ מתקיים

$$\|A\|_{\infty} = \max \{|-1| + |2|, |1| + |3|\} = \max \{3, 4\} = 4$$

נורמה אינסוף

$$A^T \cdot A = \underbrace{\begin{pmatrix} -1 & 1 \\ 2 & 3 \end{pmatrix}}_{A^T} \cdot \begin{pmatrix} -1 & 2 \\ 1 & 3 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 2 & 1 \\ 1 & 13 \end{pmatrix}$$

נורמה 2

$$\Rightarrow p_{A^T A}(\lambda) = 0 \Leftrightarrow \begin{vmatrix} 2-\lambda & 1 \\ 1 & 13-\lambda \end{vmatrix} = 0 \Leftrightarrow \lambda^2 - 15\lambda + 25 = 0 \Leftrightarrow \lambda_{1/2} = \frac{5}{2} \cdot (3 \pm \sqrt{5})$$

$$\Rightarrow \|A\|_2 = \sqrt{\lambda_{\max}(A \cdot A^T)} = \sqrt{\frac{5}{2} \cdot (3 + \sqrt{5})}$$

תכונות של נורמה מטריציונית

טענה: נורמה מטריציונית מקיימת את התכונות הבאות:

$$1) \quad \|A\| \geq 0; \quad \|A\| = 0 \Leftrightarrow A = [0]$$

$$2) \quad \|\lambda \cdot A\| = |\lambda| \cdot \|A\|, \quad \lambda \in \mathbb{R}$$

$$3) \quad \|A + B\| \leq \|A\| + \|B\|$$

$$4) \quad \|A \cdot x\| \leq \|A\| \cdot \|x\|, \quad x \in \mathbb{R}^n$$

$$5) \quad \|A \cdot B\| \leq \|A\| \cdot \|B\|$$

עובר בירושה
מנורמה ווקטורית

מסקנה מניתוח רקורסיבי של שגיאת הקירוב

הוכחנו כי עבור יישום שיטה איטרטיבית $m=1,2,\dots$ $x^{(m)} = Bx^{(m-1)} + c$

והגדרת שגיאת הקירוב בשלב m : $e^{(m)} = x - x^{(m)}$

□ הקשר בין כל שתי שגיאות עוקבות הוא: $e^{(m)} = B \cdot e^{(m-1)}$

□ הקשר בין השגיאה $e^{(m)}$ בשלב m לשגיאה $e^{(0)}$ בהתחלה: $e^{(m)} = B^m \cdot e^{(0)}$

מכאן נסיק כי: $\|e^{(m)}\| = \|B^m \cdot e^{(0)}\| \leq \|B^m\| \cdot \|e^{(0)}\| \leq \|B\|^m \cdot \|e^{(0)}\|$

מסקנה: הערכה לשגיאת הקירוב באיטרציה m נתונה ע"י

$$\|e^{(m)}\| \leq \|B\|^m \cdot \|e^{(0)}\|$$

מסקנה: הערכת מספר האיטרציות הנדרש

לקבלת רמת דיוק נתונה

על מנת לחשב את מספר האיטרציות m בשיטה איטרטיבית לחישוב
ערך מקורב לפתרון המדויק x עם רמת דיוק ε (לפי נורמה ∞) ניתן
לפתור את אי השוויון

$$\|e^{(m)}\|_{\infty} \leq (\|B\|_{\infty})^m \cdot \|e^{(0)}\|_{\infty} \leq \varepsilon$$

כאשר:

$$e^{(0)} = x - x^{(0)}$$
$$\|e^{(0)}\|_{\infty} = \max_{1 \leq i \leq n} \left\{ |e_i^{(0)}| \right\}$$
$$\|B\|_{\infty} = \max_{1 \leq i \leq n} \sum_{j=1}^n |b_{ij}|$$

תרגיל

נתונה המערכת $Ax = b$

כאשר $A = \begin{pmatrix} 1 & a \\ a & 1 \end{pmatrix}$, $a \in \mathbb{R}$, $a \neq \pm 1$ ו- $b = \begin{pmatrix} 5 \\ 4 \end{pmatrix}$.

א. מצאו את תחום ערכי $a \in \mathbb{R}$ עבורם שיטת GZ מתכנסת לפתרון של המערכת לכל וקטור התחלתי.

ב. עבור $a = 0.5$ חשבו את $\|B_{BZ}\|_{\infty}$.

ג. עבור $a = 0.5$ הפתרון המדויק הוא $x = \begin{pmatrix} 4 \\ 2 \end{pmatrix}$. מהו מספר האיטרציות

המינימלי m המבטיח קירוב עם רמת דיוק של 10^{-3} לפחות עבור וקטור התחלה $x^{(0)} = \begin{pmatrix} 1 \\ 0 \end{pmatrix}$?

משפט ההתכנסות של שיטת יעקובי במונחים של המטריצה A

נתונה מערכת $Ax=b$. סדרת הקירובים $x^{(m)}$ המתקבלת ע"י שיטת

$$x^{(m)} = B_J x^{(m-1)} + c_J \quad m=1,2,\dots$$

מתכנסת לפתרון המדויק x של המערכת לכל וקטור בחירה התחלתי

שרירותי $x^{(0)}$ אם ורק אם כל השורשים של הפולינום:

$$q_J(\lambda) = |\lambda \cdot D + (L + U)| = \begin{vmatrix} a_{11} \cdot \lambda & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} \cdot \lambda & \cdots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & a_{n2} & \cdots & a_{nn} \cdot \lambda \end{vmatrix}$$

נמצאים בתוך מעגל היחידה כלומר מקיימים $|\lambda_i| < 1$ לכל $i = 1,2,\dots,n$.

הוכחת משפט ההתכנסות של שיטת

יעקובי במונחים של המטריצה A

תנאי הכרחי ומספיק להתכנסות שיטת יעקובי הוא

$\rho(B_J) = \max_{1 \leq i \leq n} |\lambda_i| < 1$, באופן שקול קיומם של כל הע"ע λ_i של B_J בתוך מעגל היחידה.

נוכיח למעשה כי הע"ע של B_J (שורשי $\Delta_{B_J}(\lambda) = |\lambda I - B_J|$) הם שורשי

$$\Delta_{B_J}(\lambda) = |\lambda I - B_J| = \left| \lambda I + \underbrace{D^{-1}(L+U)}_{-B_J} \right| = |D^{-1} \cdot [\lambda D + (L+U)]| = |D^{-1}| \cdot \underbrace{|\lambda D + (L+U)|}_{q_J(\lambda)}$$

קבלנו: $\Delta_{B_J}(\lambda) = |D^{-1}| \cdot q_J(\lambda)$.

היות ו- $|D^{-1}| \neq 0$ הוא קבוע מספרי נסיק כי לשני הפולינומים $\Delta_{B_J}(\lambda)$ ו- $q_J(\lambda)$ יש אותם השורשים.

מש"ל.

משפט ההתכנסות של שיטת גאוס זיידל

במונחים של המטריצה A

נתונה מערכת $Ax=b$. סדרת הקירובים $x^{(m)}$ המתקבלת ע"י שיטת

$$x^{(m)} = B_{GZ} \cdot x^{(m-1)} + c_{GZ} \quad m=1,2,\dots$$

מתכנסת לפתרון המדויק x של המערכת לכל וקטור בחירה התחלתי

שרירותי $x^{(0)}$ אם ורק אם כל השורשים של הפולינום:

$$q_{GZ}(\lambda) = |\lambda \cdot (L + D) + U| = \begin{vmatrix} a_{11} \cdot \lambda & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ a_{21} \cdot \lambda & a_{22} \cdot \lambda & \cdots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \ddots & a_{n-1,n} \\ a_{n1} \cdot \lambda & \cdots & a_{n,n-1} \cdot \lambda & a_{nn} \cdot \lambda \end{vmatrix}$$

נמצאים בתוך מעגל היחידה כלומר מקיימים $|\lambda_i| < 1$ לכל $i = 1, 2, \dots, n$.

תנאי הכרחי ומספיק להתכנסות

שיטת יעקובי, דוגמא

$$\begin{pmatrix} 4 & -1 & 0 \\ -1 & 4 & -1 \\ 0 & -1 & 4 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 2 \\ 6 \\ 2 \end{pmatrix} \quad \text{נתבונן במערכת:}$$

למטריצה יש אלכסון שולט לחלוטין

לכן שיטת יעקובי וגאוס-זיידל מתכנסות עבורה.

נראה (לצורך ההדגמה) קיום תנאי הכרחי ומספיק לשיטת יעקובי:

$$q_J(\lambda) = 0 \Leftrightarrow \begin{vmatrix} 4\lambda & -1 & 0 \\ -1 & 4\lambda & -1 \\ 0 & -1 & 4\lambda \end{vmatrix} = 0 \Leftrightarrow 8\lambda[8\lambda^2 - 1] \Leftrightarrow \lambda_1 = 0, \lambda_{2,3} = \pm \frac{1}{\sqrt{8}}$$

מסקנה: תהליך יעקובי יתכנס עבור מערכת זו.

$$|\lambda_{1,2,3}| < 1$$

תנאי הכרחי ומספיק להתכנסות

שיטת גאוס-זיידל, דוגמא

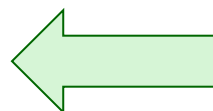
$$\begin{pmatrix} 2 & 5 & 5 \\ 5 & 2 & 5 \\ 5 & 5 & 2 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 12 \\ 12 \\ 12 \end{pmatrix} \quad \text{נתבונן במערכת:}$$

למטריצה אין אלכסון שולט לחלוטין,

לכן נבדוק תנאי הכרחי ומספיק:

$$\begin{aligned} q_{GZ}(\lambda) = 0 &\Leftrightarrow \begin{vmatrix} 2\lambda & 5 & 5 \\ 5\lambda & 2\lambda & 5 \\ 5\lambda & 5\lambda & 2\lambda \end{vmatrix} = 0 \Leftrightarrow \lambda[8\lambda^2 - 25\lambda + 125] = 0 \\ &\Leftrightarrow \lambda_1 = 0, \lambda_{2,3} = 1.5625 \pm 3.6309i \\ &\Rightarrow |\lambda_{2,3}| = 3.9528 > 1 \end{aligned}$$

מסקנה: תהליך גאוס-זיידל לא יתכנס
עבור מערכת זו.

תרגיל

$$\begin{pmatrix} a & 0 & 0 \\ -1 & 1 & 2a \\ 1 & -a & -8 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x \\ y \\ z \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} a \\ 1 \\ b \end{pmatrix} \quad \text{נתונה המערכת}$$

כאשר $a, b \in \mathbb{R}$ ו- $a \neq 0, \pm 2$

עבור אילו ערכי a, b מתכנסת/מתבדרת שיטת יעקובי עבור מערכת זו?

שיטת יעקובי וגאוס-זיידל

דיון מסכם

אם שיטת יעקובי ושיטת גאוס- זיידל מתכנסות
אזי שיטת גאוס-זיידל עושה זאת מהר יותר.

□ קיימים בכל זאת מקרים בהם עבור אותה מערכת משוואות שיטת יעקובי
תתכנס ואילו שיטת גאוס-זיידל לא!

□ הסיבה לתופעה זו היא שבשיטת גאוס-זיידל השימוש בערכים "טריים" של
קוארדינטות וקטורי הקירובים עשוי להרחיק אותנו מן הפתרון במקום לקרב
אותנו אליו.

נביא כעת 2 דוגמאות הדנות בהשוואה בין שתי השיטות הנ"ל.

שיטת יעקובי וגאוס-זיידל

דיון מסכם, דוגמאות להשוואה

דוגמא 1: עבור מערכת $Ax = b$ עם מטריצת מקדמים

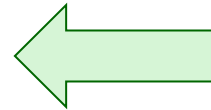
$$A = \begin{pmatrix} 1 & 2 & -2 \\ 1 & 1 & 1 \\ 2 & 2 & 1 \end{pmatrix}$$

התכנסות שיטת יעקובי:

$$q_J(\lambda) = 0 \Leftrightarrow \begin{vmatrix} \lambda & 2 & -2 \\ 1 & \lambda & 1 \\ 2 & 2 & \lambda \end{vmatrix} = \lambda^3 = 0 \quad \Rightarrow \quad \lambda_1 = \lambda_2 = \lambda_3 = 0$$

$$\Rightarrow |\lambda_i| = 0 < 1, \quad i = 1, 2, 3$$

שיטת יעקובי תתכנס עבור
מטריצת מקדמים זו.

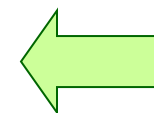
דיון מסכם, המשך דוגמא 1

התכנסות שיטת גאוס-זיידל:

$$q_{GZ}(\lambda) = 0 \Leftrightarrow \begin{vmatrix} \lambda & 2 & -2 \\ \lambda & \lambda & 1 \\ 2\lambda & 2\lambda & \lambda \end{vmatrix} = 0 \Leftrightarrow \lambda(\lambda - 2)^2 = 0 \Rightarrow \lambda_1 = 0, \lambda_2 = \lambda_3 = 2$$

$$|\lambda_{2,3}| = 2 > 1 \Leftarrow$$

שיטת גאוס-זיידל תתבדר עבור
מטריצת מקדמים זו.

שיטת יעקובי וגאוס-זיידל

דיון מסכם, דוגמאות להשוואה-המשך

דוגמא 2: עבור מערכת $Ax = b$ עם מטריצת מקדמים $A = \begin{pmatrix} 2 & -1 & 1 \\ 2 & 2 & 2 \\ -1 & -1 & 2 \end{pmatrix}$

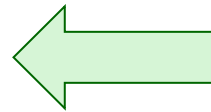
התכנסות שיטת יעקובי:

$$q_J(\lambda) = 0 \Leftrightarrow \begin{vmatrix} 2\lambda & -1 & 1 \\ 2 & 2\lambda & 2 \\ -1 & -1 & 2\lambda \end{vmatrix} = 0 \Leftrightarrow 2\lambda(4\lambda^2 + 5) = 0$$

$$\Leftrightarrow \lambda_1 = 0, \lambda_{2,3} = \pm \frac{\sqrt{5}}{2}i$$

$$|\lambda_{2,3}| = \frac{\sqrt{5}}{2} \cong 1.118 > 1 \quad \Leftarrow$$

שיטת יעקובי תתבדר עבור
מטריצת מקדמים זו.

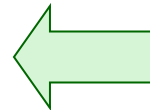
דיון מסכם, המשך דוגמא 2

התכנסות שיטת גאוס-זיידל:

$$q_{GZ}(\lambda) = 0 \Leftrightarrow \begin{vmatrix} 2\lambda & -1 & 1 \\ 2\lambda & 2\lambda & 2 \\ -\lambda & -\lambda & 2\lambda \end{vmatrix} = 0 \Leftrightarrow 8\lambda\left(\lambda + \frac{1}{2}\right)^2 = 0$$
$$\Leftrightarrow \lambda_1 = 0, \lambda_2 = \lambda_3 = -\frac{1}{2}$$

$$|\lambda_1| = 0 < 1 \quad \text{and} \quad |\lambda_{2,3}| = 0.5 < 1 \quad \Leftarrow$$

שיטת גאוס-זיידל תתכנס עבור
מטריצת מקדמים זו.

שיטת יעקובי וגאוס-זיידל

דיון מסכם, המשך

□ תנאי מספיק להתכנסות השיטות (קיום אלכסון שולט לחלוטין / $\|B\| \leq q < 1$)
הינו תנאי פשוט לבדיקה נומרית ובמידה הוא מתקיים שתי השיטות מתכנסות
ולכן במקרה זה נעדיף את שיטת גאוס זיידל המתכנסת יותר מהר.

□ מבחינה תיאורטית, במידה ולא מתקיים תנאי מספיק יש לבדוק תנאי הכרחי
ומספיק עבור כל אחת מהשיטות בנפרד. (מציאת ע"ע של B_J ושל B_{GZ}
או לחלופין מציאת שורשי q_J ו- q_{GZ})

□ מבחינה מעשית, חישוב שורשים של פולינום ממעלה n זו בעיה נומרית
סבוכה ולכן מכשיר זה הוא בעיקרו תיאורטי. לרוב ניתן להסתפק בהרצת
מספר איטרציות ולבדוק אם יש מגמת התכנסות או לא.

נספח: תזכורת מאלגברה

1. דטרמיננטים: הגדרה, חישוב, תכונות

2. מודול של מספר מרוכב

תזכורת מאלגברה - דטרמיננטים

הגדרה: למטריצה A ריבועית מסדר n מתאים מספר הנקרא דטרמיננט המוגדר ומסומן באופן הבא:

$$n = 1$$

$$\det A = |A| = |(a_{11})| = a_{11}$$

$$n = 2$$

$$\det A = |A| = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{vmatrix} = a_{11} \cdot a_{22} - a_{12} \cdot a_{21}$$

דטרמיננטים, המשך

$$n = 3$$

$$\det A = |A| = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{vmatrix} =$$
$$= a_{11} \cdot \begin{vmatrix} a_{22} & a_{23} \\ a_{32} & a_{33} \end{vmatrix} - a_{12} \cdot \begin{vmatrix} a_{21} & a_{23} \\ a_{31} & a_{33} \end{vmatrix} + a_{13} \cdot \begin{vmatrix} a_{21} & a_{22} \\ a_{31} & a_{32} \end{vmatrix}$$

לחישוב דטרמיננט מסדר 3 מכפילים את כל אברי השורה הראשונה בדטרמיננט המתאים מסדר 2 המתקבל מהמטריצה A ע"י מחיקת השורה הראשונה והעמודה בה נמצא איבר זה.
הסימנים של אברי השורה ה-1 מתחלפים לסירוגין $+, -, +$.

דטרמיננטים, המשך

דטרמיננט מסדר גבוה:

נסמן ב- M_{ij} את תת המטריצה המתקבלת מ- A ע"י מחיקת שורה i ועמודה j . (זו תת מטריצה ריבועית מסדר $n-1$)
באינדוקציה על n מגדירים:

$$|A| = \sum_{k=1}^n (-1)^{1+k} \cdot a_{1k} \cdot |M_{1k}|$$

תכונות של דטרמיננטים

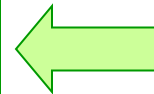
משפט: תהי A מטריצה ריבועית מסדר n אזי:
(א) ניתן לפתח דטרמיננט לפי כל שורה ולפי כל עמודה ומתקיים:

$$|A| = \sum_{k=1}^n (-1)^{i+k} \cdot a_{ik} \cdot |M_{ik}| \quad \text{פיתוח לפי שורה } i$$

$$|A| = \sum_{k=1}^n (-1)^{k+j} \cdot a_{kj} \cdot |M_{kj}| \quad \text{פיתוח לפי עמודה } j$$

עצה: כדאי לפתח דטרמיננט לפי שורה או עמודה עם מירב האפסים!

$$|A| = |A^t| \quad (ב)$$

כללים נוספים לחישוב דטרמיננטים

(1) אם אחת משורות (או עמודות) המטריצה הריבועית A היא שורת (עמודת) אפסים אזי $|\mathcal{A}| = 0$.

(2) אם A מטריצה ריבועית משולשת עליונה (או תחתונה) אזי הדטרמיננט של A שווה למכפלת אברי האלכסון.

(3) אם המטריצה B מתקבלת מהמטריצה A ע"י הכפלת כל אברי שורה (עמודה) אחת בלבד בסקלר c שונה מאפס (פעולה אלמנטרית בשורה או בעמודה מטיפוס 2) אזי

$$|B| = c|A|$$

(4) אם המטריצה B מתקבלת מ- A ע"י החלפת מיקומן של שתי שורות (עמודות) (פעולה אלמנטרית בשורה או בעמודה מטיפוס 1) אזי

$$|B| = -|A|$$

כללים נוספים לחישוב דטרמיננטים, המשך

- (5) אם קיימות במטריצה A שתי שורות (עמודות) פרופורציונליות (כלומר, האחת כפולה של השניה בקבוע שונה מאפס) אזי $|A| = 0$.
- (6) אם מוסיפים לשורה (לעמודה) כפולה של שורה (עמודה) אחרת, (פעולה אלמנטרית בשורה או בעמודה מטיפוס 3) אזי הדטרמיננט לא משתנה.
- (7) לכל שתי מטריצות ריבועיות A ו- B מאותו סדר מתקיים:

$$|A \cdot B| = |A| \cdot |B|$$

דוגמא לשימוש בכללים לחישוב

דטרמיננט

$$\begin{vmatrix} 2 & 5 & -3 & -2 \\ -2 & -3 & 2 & -5 \\ 1 & 3 & -2 & 2 \\ -1 & -6 & 4 & 3 \end{vmatrix} \stackrel{\substack{R_1 \rightarrow R_1 + 2R_4 \\ R_2 \rightarrow R_2 - 2R_4 \\ R_3 \rightarrow R_3 + R_4}}{=} \begin{vmatrix} 0 & -7 & 5 & 4 \\ 0 & 9 & -6 & -11 \\ 0 & -3 & 2 & 5 \\ -1 & -6 & 4 & 3 \end{vmatrix} =$$

פיתוח לפי
עמודה 1

$$(-1)^{4+1} \cdot (-1) \cdot \begin{vmatrix} -7 & 5 & 4 \\ 9 & -6 & -11 \\ -3 & 2 & 5 \end{vmatrix} \stackrel{R_2 \rightarrow R_2 + 3R_3}{=} \begin{vmatrix} -7 & 5 & 4 \\ 0 & 0 & 4 \\ -3 & 2 & 5 \end{vmatrix} = (-1)^{2+3} \cdot 4 \cdot \begin{vmatrix} -7 & 5 \\ -3 & 2 \end{vmatrix} = -4$$

פיתוח לפי שורה 2

תזכורת מאלגברה- מודול של מספר

מרוכב

ניתן לתאר את המספר המרוכב $(i^2 = -1)$ $z = a + b \cdot i$ $a, b \in R$ כוקטור במערכת צירים שראשיתו בנקודה $O (0,0)$ וסופו בנקודה $M (a,b)$.

אורך הוקטור OM נקרא גם מודול של המספר המרוכב z או ערך מוחלט של המספר המרוכב z ומסומן: $|z|$

$$|z| = \sqrt{a^2 + b^2} \quad \text{מתקיים:}$$

דוגמא:

$$|z| = |1 - 2 \cdot i| = \sqrt{1^2 + (-2)^2} = \sqrt{5}$$